

CES

CENTRUM EKONOMICKÝCH STUDIÍ VŠEM

21

ISSN 1801-1578

vydání 21 / ročník 2008 / 11.11.2008

Bulletin CES VŠEM

V TOMTO VYDÁNÍ

Strukturální změny a zdroje ekonomického růstu

Vojtěch Spěváček: Hodnocení vývoje strukturálních charakteristik české ekonomiky na úrovni odvětví a institucionálních sektorů, identifikace klíčových zdrojů ekonomické výkonnosti, včetně zásadního významu souhrnné produktivity faktorů. **(strana 1)**

Vynutitelnost smluv v ČR

Václav Šmejkal: Mezinárodní srovnání charakteristik fungování české justice, zejména z hlediska využití nástroje soudních exekucí, účinnosti opatření na snižování délky řešení sporu a zlepšování personální a organizační struktury. **(strana 4)**

Dobývání nerostných surovin

Anna Kadeřábková, Jiří Lexa, Marek Rojíček: Hodnocení ekonomické pozice a výkonnosti v období 2002-2006, srovnání vývoje konkurenceschopnosti, internacionalizace, ekonomických výsledků a inovačních aktivit. **(strana 8)**

Strukturální změny a zdroje ekonomického růstu

Růstovou výkonnost národní ekonomiky ovlivňují různorodé faktory, mezi něž patří i odvětvově specifické faktory, které se v čase mění. V české ekonomice má klíčový význam **průmyslový sektor**. V období 2001–2007 lze v jeho vývoji sledovat dvě naprosto rozdílná období. V letech 2001–2003 hrubá přidaná hodnota v průmyslu reálně prakticky stagnovala (v roce 2001 a 2003 dokonce klesala), zatímco v letech 2004–2007 dosahovala dvojciferných temp (viz tabulka 1). Příznivě tak působila probíhající restrukturalizace spojená s vlastnickými změnami a úlohou soukromých podniků pod zahraniční kontrolou s vyšší výkonností a schopností prosazení na náročných zahraničních trzích. Růst HPH průmyslu v ČR vysoce převýšil průměr zemí EU. Jeho tahounem byla výroba automobilů a elektrických a optických přístrojů.

Tabulka 1: Odvětvový růst hrubé přidané hodnoty v ČR (průměrný roční růst v %)

	2001-2003	2004-2007	2001-2007	2004	2005	2006	2007
Zemědělství	1,5	-3,8	-1,6	7,8	11,0	-16,4	-14,3
Průmysl	0,4	11,9	6,8	12,9	10,1	13,6	10,9
Těžba	-5,1	-2,8	-3,7	14,1	-12,4	3,5	-13,8
Zprac. prům.	1,1	13,4	8,0	12,8	12,0	14,9	13,9
Síťová odv.	-3,4	1,5	-0,6	9,7	2,7	9,5	-14,1
Stavebnictví	-1,3	2,8	1,0	6,0	-1,2	3,8	2,9
Služby	4,4	5,0	4,7	0,1	6,5	5,9	7,6
HPH	2,6	6,2	4,6	4,5	6,6	7,1	6,5

Poznámka: HPH v základních cenách se liší od HDP o daně z produktů a dotace na produkty. Pramen: ČSÚ, čtvrtletní národní účty (červenec 2008).

Ve **stavebnictví** po relativně vysokém růstu HPH v roce 2004 došlo v roce 2005 k útlumu, který byl vystřídán oživením v letech 2006 a 2007. Důvodem byly zejména významné investiční akce v dopravní infrastruktuře a rozsáhlé developerské projekty administrativních a multifunkčních center. Příznivá situace na trhu hypotečních úvěrů a očekávané změny sazby DPH na bytovou výstavbu ovlivnily růst počtu stavebních povolení a tím i rezestavěnosti.

Tabulka 2: Sektorové příspěvky k růstu HPH v ČR (v %, s.c.)

	Zeměděl.	Průmysl	Stavebn.	Služby	HPH celk.
2001	-0,1	-0,4	-0,3	3,3	2,5
2002	0,1	1,1	-0,1	1,4	2,5
2003	0,1	-0,3	0,2	2,9	2,9
2004	0,2	3,7	0,4	0,2	4,5
2005	0,4	3,2	-0,1	3,1	6,6
2006	-0,5	4,3	0,2	3,1	7,1
2007	-0,4	2,8	0,2	3,9	6,5

Pramen: ČSÚ – čtvrtletní národní účty (červenec 2008).

Služby v letech 2001–2007 dosahovaly relativně stabilní dynamiku pod 5 %, která se v posledních třech letech výrazněji zvýšila. Vzhledem k vysokému podílu na celkové HPH služby významně přispěly k výkonnosti ekonomiky (viz tabulka 2) a v roce 2007 tento příspěvek dosáhl až 60 %. Vývoj v jednotlivých odvětvích byl však rozdílný. V posledních třech letech silně rostla odvětví obchodu, nemovitostí a služeb pro podniky, v posledních dvou letech telekomunikační služby a peněžnictví a pojišťovnictví. K poměrně dynamickým odvětvím patří také služby ICT a logistika. Za celé období 2001–2007 zaznamenala naopak silný pokles odvětví pohostinství a ubytování, zdravotnictví a sociální činnosti. V roce 2007 reálně poklesla HPH i ve školství a veřejné správě.

Na sektorové úrovni nebyly **strukturální změny** české ekonomiky v posledních letech příliš výrazné (viz tabulka 3). Po-

kračoval pokles podílu zemědělství a zvyšoval se podíl průmyslu, význam stavebnictví a služeb spíše stagnoval (při přechodných výkyvech). Výsledná sektorová struktura v ČR se v mezinárodním srovnání oproti vyspělým zemím vyznačuje vysokým podílem průmyslu (zčásti v důsledku historické tradice podpořené přílivy zahraničních investic) a relativně nízkým podílem služeb. V EU-27 dosáhly služby v roce 2007 v průměru 71,7 % HPH se značnými rozdíly mezi zeměmi (od Lucemburska s 85,2 % po Rumunsko s 55,8 % následované právě Českou republikou), naopak podíl průmyslu (včetně stavebnictví) vykazuje ČR nejvyšší v EU (38,7 % oproti 26,4 % v EU-27). Všechny nové členské země ze skupiny EU-10 vykazují nižší podíl služeb oproti průměru EU-27 (jedinou výjimkou je Lotyšsko).

Tabulka 3: Odvětvová struktura HPH v ČR (v %, b.c.)

	Zemědělství	Průmysl	Stavebnictví	Služby
2001	3,9	31,5	6,3	58,3
2002	3,3	30,5	6,2	60,0
2003	3,1	29,5	6,4	61,0
2004	3,3	32,1	6,5	58,1
2005	3,0	31,6	6,3	59,1
2006	2,5	32,0	6,2	59,3
2007	2,7	32,5	6,3	58,6

Pramen: ČSÚ, čtvrtletní národní účty (červenec 2008).

Při mezinárodním srovnávání, zejména s vyspělými západními zeměmi, je však nutná opatrnost, protože odvětvovou strukturu HPH ovlivňují i další faktory, zejména relativní ceny služeb a zboží (údaje za jednotlivé země vycházejí z národních cen) či mzdová úroveň v netržních službách (školství, zdravotnictví, armáda), u nichž neexistují tržní ceny a výpočet HPH vychází z odhadů spotřeby fixního kapitálu a mezd.

Tabulka 4: Podíl institucionálních sektorů na hrubé přidané hodnotě v ČR (běžné ceny, v %)

	1995	2000	2005	2006	2007
Nefinanční podniky	57,1	61,4	63,5	64,5	65,8
Finanční instituce	3,1	2,7	2,9	2,9	3,2
Vládní instituce	13,3	13,1	13,6	13,2	12,7
Domácnosti	26,5	22,8	20,0	19,4	18,3

Poznámka: Údaje za rok 2007 jsou předběžné ze čtvrtletních sektorových účtů. Domácnosti obsahují i neziskové instituce sloužící domácnostem. Pramen: ČSÚ – roční a čtvrtletní národní účty, červenec 2008, vlastní výpočty.

Druhé strukturální hledisko je založeno na členění podle **institucionálních sektorů** (dostupném pouze v běžných cenách).¹ Při tvorbě hrubé přidané hodnoty je rozhodující (a dlouhodobě rostoucí) podíl **nefinančních podniků** (viz tabulka 4), který v roce 2007 vytvářel téměř dvě třetiny HPH v národním hospodářství. Podíl finančních podniků je naopak nízký. Podnikatelský sektor (tj. nefinanční a finanční podniky) však zahrnuje pouze korporace - podniky zapsané v obchodním rejstříku s úplnou účetní evidencí. V ekonomice jsou však důležité i malé podniky, tj. podnikatelé-fyzické osoby nezapsané v obchodním rejstříku (především osoby podnikající podle živnostenského zákona a samostatně hospodařící rolníci). Jejich výroba se zahrnuje do sektoru domácností, i když by svým charakterem patřila spíše do nefinančních podniků.

¹ ESA 1995 rozeznává pět domácích (rezidentských) institucionálních sektorů: nefinanční podniky, finanční instituce, vládní instituce, domácnosti a neziskové instituce sloužící domácnostem.

Domácnosti v české ekonomice vytvářejí nezanedbatelnou část HPH.² Jejich více než čtvrtinový podíl v roce 1995 však výrazně poklesl až na 18,3 % v roce 2007. Důvodem byl klesající význam zemědělské výroby a drobných podniků nezapsaných v podnikovém rejstříku. Charakter hrubé přidané hodnoty v sektoru domácností je však různorodý, protože kromě zmíněných malých podniků se její značná část odvozuje od tzv. imputovaného nájemného, zemědělského samozásobení a individuální bytové výstavby a rekonstrukcí. Podíl **vládního sektoru**, jehož HPH představují převážně netržní služby (školení, zdravotnictví, správa, bezpečnost, armáda) byl víceméně stabilizován kolem 13 %. K poklesu došlo až v roce 2007. Vývoj HPH v tomto sektoru závisí především na spotřebě fixního kapitálu a na vývoji mezd.

Důležitým hlediskem je členění podle **typu vlastnictví** na sektor veřejný, národní soukromý a pod zahraniční kontrolou. Vlastnickou strukturu v české ekonomice významně změnila privatizace a (zejména po roce 1999) příliv přímých zahraničních investic (viz tabulka 5). Nejvýznamnější bylo v roce 2006 působení podniků pod zahraniční kontrolou v odvětví peněžnictví a pojišťovnictví (81,2 %) a ve zpracovatelském průmyslu (50 %), v sektoru nefinančních podniků dosáhl jejich podíl téměř 40 %.

Tabulka 5: Vlastnická struktura HDP v ČR (v %)

	1995	2000	2006
Veřejný sektor	30,8	19,7	18,2
Národní soukromý	55,1	55,1	46,8
Pod zahraniční kontrolou	4,6	15,7	25,2

Poznámka: Rozdíl součtu podílů do 100 % tvoří čisté daně z produktů.
 Pramen: ČSÚ – roční národní účty, říjen 2008, vlastní výpočty.

Box - Metodika odhadu zásoby kapitálu v ČR

Český statistický úřad při odhadu stavů (zásoby) fixního kapitálu vychází z mezinárodně doporučených metod předepsaných standardem ESA 1995. V ČR jsou stavby (a tedy i spotřeba fixního kapitálu, která je z nich odhadována), počítány pomocí dvou metod: (1) kvantitativní metoda pro odhady stavů komunikací a obydlí, (2) metoda nepřetržitě inventarizace (PIM - perpetual inventory method) pro odhady nebytových budov a některých staveb, strojů, přestavovaných aktiv a nehmotných fixních aktiv.

Metoda PIM je pomocný nástroj doporučený standardem ESA 1995 v případech, kdy informace o hodnotách majetku v tržních cenách nejsou k dispozici. Údaje z podnikového účetnictví nelze použít, neboť nevyhovují z hlediska ocenění. Metoda PIM je založena na aplikaci tzv. vyřazovacího schématu (mortality pattern) na časovou řadu investic. Samotný výpočet je poměrně náročný a lze ho rozdělit do několika kroků: (1) sestavení dostatečně dlouhé časové řady investic (alespoň té délky, která odpovídá nejvyšší možné životnosti daného souboru aktiv), (2) pořízení vhodných cenových indexů, které se použijí na přecenění investic do stálých cen zvoleného roku (např. 2000), (3) odhad tzv. vyřazovacího schématu (nejčastěji popsáno pomocí pravděpodobnostního rozdělení), (4) stanovení průměrné životnosti a dalších parametrů.

Pro získání pravděpodobnosti vyřazení aktiva v jednotlivých letech jeho ekonomické životnosti je nezbytné získat také odhady parametrů vyřazovací funkce (střední hodnotu a směrodatnou odchylku). ČSÚ používá pro modelování životnosti fixních aktiv nejčastěji log-normální rozdělení (teoretický model). Díky dostupnosti podrobných údajů bylo možné získat odvětvové modely životnosti, kdy pro každé odvětví (na úrovni dvoumístné OKEČ) jsou odhadnuty parametry modelu. Pro stavby fixního kapitálu platí následující bilanční princip: Počáteční stav čistého fixního kapitálu + tvorba hrubého fixního kapitálu - spotřeba fixního kapitálu +/- ostatní změny objemu aktiv +/- nominální zisky a ztráty z držby = konečný stav čistého fixního kapitálu.

² V některých zemích je podíl domácností na tvorbě HPH podstatně vyšší (v Polsku 33 %, v Řecku téměř 50 % v roce 2006).

Zdroje ekonomického růstu je možné zkoumat v členění na práci, kapitál a souhrnnou produktivitu faktorů. V České republice se **růst zaměstnanosti** stal významnějším zdrojem dynamiky HDP až v letech 2005–2007. V celém období 2001–2007 se zaměstnanost v ČR zvyšovala průměrně ročně o 0,7 %. Na **růst zásoby fixního kapitálu** působí kromě investic do fixního kapitálu a spotřeby fixního kapitálu i ostatní vlivy, jako jsou nominální zisky z držby (zejména růst cen fixních aktiv), které v letech 2001–2006 hrály významnou úlohu (viz tabulka 6). Stav čistého fixního kapitálu ke konci roku 2006 v běžných cenách činil 12416,9 mld. Kč (téměř čtyřnásobek HDP), stav hrubého fixního kapitálu dosáhl 23021,0 mld. (více než sedmkrát násobek HDP). V letech 2001–2006 převyšovala dynamika zásoby hrubého kapitálu čistý kapitál díky růstu podílu odepisovaného majetku. Hlavním důvodem byly změny ve struktuře investic, které se ve druhé polovině 90. let zaměřily převážně na stroje a dopravní prostředky s nižší průměrnou životností než budovy a stavby. Do budoucna lze však očekávat změnu vlivem masivních investic do staveb (s dlouhou životností a tedy s malými ročními odpisy) po roce 2005.

Tabulka 6: Bilance fixního kapitálu (b.c., mld. Kč)

	2002	2003	2004	2005	2006
Počát. stav fix. aktiv	10345	10619	10966	11501	11924
Tvorba hr. fix. kapitálu	678	687	727	742	792
Spotř. fix. kapitálu (-)	-492	-509	-538	-554	-576
Nom. zis./ztráty z držby	149	172	352	241	281
Ostat. změny obj. aktiv	-61	-3	-5	-5	-3
Koneč. stav fix. aktiv	10619	10966	11501	11924	12417

Pramen: ČSÚ, roční národní účty (červenec 2008).

Reálná zásoba fyzického kapitálu v období 2001–2007 rostla průměrně ročně pouze o 1,6 %. Zatímco celkový růst byl značně stabilní, mezi odvětvími existovaly velké rozdíly. Nejvyššího ročního přírůstku v období 2001–2006 dosáhl zpracovatelský průmysl (4,5 %) a stavebnictví (5 %). K poklesu došlo v zemědělství (-0,3 %), energetice (-1,2 %), veřejné správě (-1,1 %) a školství (-0,1 %).

Vývoj věcné struktury stavů fixního kapitálu je ovlivněn strukturou investic, spotřebou fixního kapitálu a vývojem cen investičních statků. V běžných cenách zůstává v období 2001–2006 podíl budov a staveb vysoký a poměrně stabilní (kolem 83 %), zatímco podíl strojů dosahuje přibližně 16 % (viz tabulka 7). Tato struktura se jeví jako málo efektivní, protože aktivní složka kapitálu (tj. stroje a zařízení) je velmi nízká. Kromě relativně rychlé dynamiky investic do staveb a budov je tato struktura ovlivněna rychlejším růstem cen budov než strojů a rychlejším odepisováním u strojů a zařízení.

Tabulka 7: Struktura stavu čistého fixního kapitálu, (b.c., v %)

	1995	2000	2006
Budovy a stavby	81,0	83,0	83,4
Stroje a zařízení	18,0	16,3	15,8
Ostat. fix. aktiva	1,0	0,7	0,8

Pramen: ČSÚ, roční národní účty (červenec 2008).

Odvětvová struktura fixního kapitálu je charakterizována vysokým podílem odvětví nemovitostí, dopravy a zpracovatelského průmyslu. Na tato tři odvětví v roce 2006 připadalo 60 % stavů fixního kapitálu (viz tabulka 8). Mezi roky 2001 a 2006 dochází ke změnám odvětvové struktury snížením podílu odvětví zemědělství, energetiky, těžby a školství. Nejvýznamněji roste podíl zpracovatelského průmyslu a nemovitostí.

Vybavenost práce kapitálem (podíl stavů čistého fixního kapitálu a zaměstnanosti) do značné míry ovlivňuje produktivitu práce a souhrnnou produktivitu faktorů. V důsledku zvýšení zaměstnanosti v období 2001–2006 se růst vybavenosti

proti předcházejícímu období snížil. Průměrné meziroční tempo (počítané ze stálých cen roku 2000) v období 2001–2006 kleslo oproti období 1995–2000 z 2,8 % na 1,2 %.

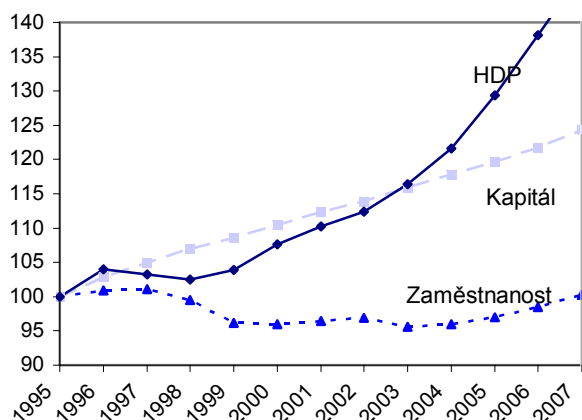
Tabulka 8: Struktura stavu čistého fixního kapitálu (b.c., v %)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
A+B Zeměd. a rybol.	2,1	2,1	2,1	2,0	2,0	1,9
C Dobýv. ner. sur.	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1
D Zpracov. průmysl	13,3	13,4	13,7	14,0	14,1	14,1
E Elektř., plyn+voda	8,0	7,9	7,5	7,3	7,1	6,8
F Stavebnictví	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5
G+H Obch.+pohost.	5,9	5,9	5,9	6,0	5,9	5,9
I Doprava, Telekom.	15,3	15,0	15,0	14,9	15,0	15,3
J Peněž. a pojišťov.	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3
K Nemov.+pod.slуж.	28,8	29,1	29,2	29,3	29,5	29,8
L Veřejná správa	11,2	10,9	10,6	10,4	10,2	10,0
M Školství	5,8	5,7	5,6	5,5	5,6	5,5
N Zdravotnictví	2,3	2,3	2,5	2,5	2,5	2,5
O Ostatní služby	3,3	3,5	3,7	3,9	4,0	4,2

Pramen: ČSÚ, roční národní účty (červenec 2008).

V dlouhém období je v ČR patrný zrychlující se předstih HDP před růstem zaměstnanosti (obrázek 1) s příznivým dopadem na produktivitu práce v posledních letech. Vztah pomalejšího, ale stabilního růstu kapitálu a cyklického vývoje HDP (recese ve druhé polovině 90. let a silná expanze v letech 2004–2007) se odrazil v klesající produktivitě kapitálu v letech 1996–2001 a v jejím pozdějším výrazném růstu.

Obrázek 1: Růst reálného HDP, kapitálu a zaměstnanosti v ČR (bazické indexy, 1995=100, v %)

Poznámka: HDP a kapitál ve stálých cenách 2000. Pramen: ČSÚ, roční národní účty (červenec 2008).

Souhrnná produktivita faktorů

Souhrnná produktivita faktorů³ (SPF) představovala v ČR při relativně nízkém růstu práce a kapitálu klíčový zdroj růstu HDP. V období 2001–2007 se zvyšovala vysokým ročním tempem 3,6 %, což představovalo 78% podíl na růstu reálného HDP (viz tabulka 9). V letech 2005–2007 rostla SPF ročním tempem 5 %. Relativně vysoký příspěvek SPF k růstu HDP byl výsledkem působení řady kvalitativních faktorů. Značný význam měl i růst podílu sektoru podniků pod zahraniční kontrolou, který dosahuje vyšší výkonnosti založené (kromě jiného) na využití rozvinutějších technologií. SPF je výsledkem zvyšování produktivity obou kvantitativních zdrojů růstu (práce a kapitálu).

³ SPF představuje růst HDP, který nemůže být vysvětlen růstem práce a kapitálu. Jde o zbytkový faktor (reziduum), daný efektivním využitím práce a kapitálu. Působí na něj mnoho faktorů, např. účinnější řízení a organizace, strukturální změny či technický pokrok.

Tabulka 9: Zdroje růstu reálného HDP v ČR (roční tempa v %)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Prům.
HDP	2,5	1,9	3,6	4,5	6,3	6,8	6,6	4,6
L	0,5	0,6	-1,3	0,3	1,0	1,6	1,8	0,6
PP	2,0	1,3	4,9	4,3	5,3	5,1	4,7	4,0
Kapitál	1,8	1,3	1,8	1,6	1,6	1,7	1,7	1,6
PK	0,7	0,6	1,8	2,9	4,6	5,0	4,8	2,9
Podíl L	55,8	57,7	59,2	58,2	57,9	57,5	56,8	57,6
Podíl K	44,2	42,3	40,8	41,8	42,1	42,5	43,2	42,4
SPF	1,4	1,0	3,6	3,7	5,0	5,2	4,8	3,6

Poznámka: HDP a kapitál (K) ve s.c. roku 2000. Zásoba kapitálu vyjádřena stavem čistého fixního kapitálu, zaměstnanost (L) v počtu osob, produktivita práce (PP) = HDP na zaměstnanou osobu, produktivita kapitálu (PK) = HDP na zásobu čistého fixního kapitálu. Podíl práce převzat z ECFIN (2008), tab. 32. Pramen: ČSÚ, roční národní účty, červenec 2008, vlastní výpočty.

Česká republika zaznamenala v letech 2001–2007 rychlý růst **produktivity práce** ovlivněný především rostoucí ekonomickou aktivitou a relativně pomalým zvyšováním zaměstnanosti. Produktivita práce rostla v České republice třikrát rychleji než v EU-15 (tabulka 10). Průměrná roční dynamika dosáhla 4 % (počítáno na zaměstnané osoby), resp. 4,7 % (při přepočtu na odpracované hodiny). Rychlejší růst produktivity na odpracované hodiny způsobil jejich klesající počet v letech 2001–2003. Úroveň produktivity práce ČR počítaná z HDP v paritě kupního standardu na zaměstnanou osobu se přiblížila k průměru EU-27 z 61,9 % v roce 2000 na 73,1 % v roce 2007, zejména díky kvalitativním faktorům.

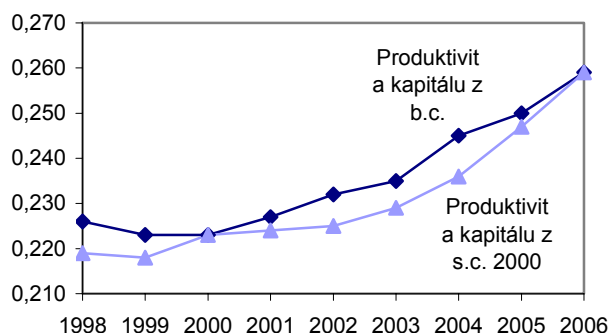
Tabulka 10: Roční reálný růst produktivity práce (v %)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Prům.
ČR	6,7	2,4	4,9	3,7	4,7	4,5	4,5
EU-15	0,7	1,4	1,2	1,3	1,2	..	1,2

Poznámka: Na odpracovanou hodinu. Pramen: EUROSTAT – Economy and Finance, National Accounts, červenec 2008.

Při zlepšující se výkonnosti české ekonomiky a při relativně stabilním růstu fixního kapitálu se výrazně zvýšil růst **produktivity kapitálu**. Při vyjádření podílem HDP ke stavu čistého fixního kapitálu ve stálých cenách se projevuje silné zrychlení dynamiky v letech 2005–2007 (viz obrázek 2). Za celé období 2001–2007 dosáhl průměrný roční růst 2,9 %.

Obrázek 2: Produktivita fixního kapitálu v ČR (v Kč)

Pramen: ČSÚ, roční národní účty, červenec 2008, vlastní výpočty.

Růst produktivity kapitálu znamená, že kapitálový koeficient (K/Y), označovaný také jako **kapitálová náročnost**, se snižoval, zejména v důsledku technického pokroku. Kapitálový koeficient (poměr stavu čistého fixního kapitálu k HDP ve stálých cenách roku 2000) klesl z hodnoty 4,4 (v roce 1995) na 3,9 (v roce 2006). K poklesu dochází především v období vysokého ekonomického růstu (2005–2007). Nicméně velikost koeficientu stále převyšuje průměr EU-15 (2,9 v roce 2006 ve stálých cenách roku 2000 – obrázek 3).

Vynutitelnost smluv v ČR

Česká justice je dlouhodobě považována veřejností a médií, ale i odborníky a mezinárodními průzkumy za výraznou slabinu společenského rozvoje a tedy i podnikatelského prostředí v zemi.¹ V hodnocení Světové banky, založeném na modelovém příkladu vynuceného **plnění smlouvy**, dosahuje ČR až 93. místo v roce 2007 a 95. místo v roce 2008. Srovnání je založeno na třech kritériích (1) počet procedur od podání žaloby do vymození dlužné částky, (2) počet kalendářních dnů nutných k řešení sporu, (3) nákladnost sporu v % nárokované dlužné částky (náklady zahrnují soudní poplatky, výdaje na zastoupení advokátem a výkon pravomocného rozhodnutí).²

Výchozí empirická studie pro metodiku Světové banky (viz Djankov et al., 2003) na datech ze 109 zemí ukázala velmi silný vztah mezi **mírou formalismu** procedurálního předpisu soudního řízení a jeho nízkou efektivností z pohledu oprávněných subjektů (delší trvání, nadužívání opravných prostředků, rušení rozsudků pro formální chyby, nižší předvídatelnost výsledku řízení, korupční příležitosti). Výsledkem je nižší důvěra v soudy a vyhledávání alternativních (někdy i nezákonných) cest vynucení věřitelských nároků. Více formalismu neznamená více spravedlnosti, naopak znejišťuje vlastníky a tedy omezuje i jejich obchodní a investiční aktivity. Vyšší stupeň formalismu soudního řízení charakterizuje opět země franko-německé civilistické právní tradice a také země méně ekonomicky rozvinuté. Zpravidla se odůvodňuje tím, že detailně propracovaný soudní řád nejlépe chrání před mocenskými zásahy. Jejich hrozba je však v případě nejčastějšího obchodního sporu, kterým je nesplnění dluhu řádně a včas, většinou nulová či marginální.

Zkušenost anglosaské právní tradice dokládá, že nadměrný formalismus je (přínejmenším u banálních obchodních sporů) třeba ze soudních řádů odstranit, má-li být ochrana práv věřitelů účinná. Empirické mezinárodní srovnání také ukazuje, že právě **legalistické vysvětlení rozdílů** v efektivnosti soudního řízení (tj. odvolávající se na dominantní vliv anglosaské či naopak franko-německé právní tradice) je podstatně lépe doložitelné než teorie vysvětlující rozdíly v soudním řízení mezi zeměmi úrovní jejich ekonomického rozvoje či mírou zainteresovanosti účastníků řízení (stran, soudců, advokátů) na jeho efektivním průběhu.

Podle **dílčích kritérií** hodnocení Světové banky v oblasti vynutitelnosti smluv se Česká republika nejvíce propadá v nákladnosti sporu (nejhorší pozice v EU) a v počtu dní nutných k jeho řešení. Naopak z hlediska počtu nutných procedur se ČR v EU řadí společně s Belgií a Lotyšskem na 5.-7. místo (což znamená celosvětově velmi příznivou 9.-11. příčku).

¹ V průzkumu veřejného mínění agentury STEM z června 2008 se 72 % respondentů domnívá, že česká justice vůbec či spíše neodvádí dobrou práci (viz STEM, 2008). V průzkumu CES z roku 2006 zařadili respondenti délku soudního řízení na druhé místo mezi nejpálčivějšími problémy podnikání a nepředvídatelnost soudních rozhodnutí na místo osmé. Kritizovány jsou rovněž platné procesní předpisy (občanský soudní řád), které umožňují nekonečné obstrukce a odvolávání, a vymahatelnost soudních rozhodnutí v praxi.

² Modelovým příkladem je běžný obchodní spor mezi prodávajícím a kupujícím o částku ekvivalentní dvojnásobku HDP na hlavu. Spor je veden před soudem v největším městě země a týká se materiální stránky věci, tj. posuzuje se i kvalita dodaného ale dosud nezaplaceného zboží atd. Naplno v něm uspěje strana žalující, strana žalovaná se neodvolává a prvostupňový rozsudek se stává pravomocným a vykonatelným. Oprávněný uspokojuje svou soudem přiznanou pohledávku z výnosu veřejné dražby movitého majetku povinného.

Tabulka 1: Vynutitelnost smluv v ČR a v EU 2008

	Česká republika				EU 2008			EU Top
	2005	2006	2007	2008	25	15	10	
Počet procedur	28	27	27	27	31	31	31	20 IE
Počet dnů	820	820	820	820	541	508	589	210 LT
Náklady v %	33	33	33	33	19,8	19,4	20,5	8,8 LU

Poznámka: Náklady v % nároku. Pramen: WB (2007, 2008), vlastní výpočty.

Ve struktuře **nákladnosti sporu** je sice možno poukázat ve srovnání s nejlépe hodnocenými zeměmi na (mírně) vyšší podíl odměny advokáta v ČR, výrazně větší jsou však náklady na výkon rozhodnutí. V případě řádného a včasného podřízení se povinného (dlužníka) soudnímu rozsudku a tedy uhrazení částky, která byla přiznána oprávněnému, žádné další náklady ani pro jednu ze stran sporu nevznikají. Tato ideální situace však není zdaleka pravidlem, výkon soudního rozhodnutí je proto dalším navazujícím typem řízení (vykonávací/exekuční) se svými pravidly i náklady. Nákladový problém však nepřestává v ČR tzv. **soudní výkon rozhodnutí** (soudním vykonávatelem), neboť pro tento dnes již méně (nikoli však zanedbatelně) častý případ stanoví zákon o soudních poplatcích (č. 549/1991 Sb.) velmi přiměřené limity. Malá motivace i specializace soudních vykonavatelů však v praxi snižuje efektivnost jejich výkonu a tím i výnosu pro oprávněného.

Význam soudních exekucí

Podstatně nákladnější, zejména pro dlužníka-povinného, je hojně užívané vymáhání soudem přiznaného nároku přes tzv. soudního (v podstatě však soukromého) **exekutora** podle zákona č. 120/2001 (exekuční řád). Materiální zainteresovanost soudního exekutora na výsledku exekuce přináší efektivnější postup a opodstatněnou naději na lepší výnos. I když v tomto případě platí, že veškeré náklady exekuce hradí povinný (tj. dlužník) a odměnu exekutora (není-li sjednána smluvně) upravuje vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 330/2001 Sb., není exekuce ani pro oprávněného nákladově bez rizika. Problém oprávněného může vzniknout tehdy, když je exekutorem (zcela v souladu s právem) požádán o zálohu na náklady exekuce. Vyjma případů smluvního ujednání mezi oprávněným a exekutorem je i výše zálohy upravena vyhláškou ministerstva spravedlnosti. Riziko pro oprávněného vzniká, pokud pohledávku nepodaří vymoci vůbec (např. nebyl nalezen žádný majetek dlužníka). V takovém případě musí oprávněný uhradit exekutorovi náklady exekuce namísto povinného (dlužníka). I při pravomocně přiznaném nároku vůči povinnému musí tedy oprávněný při volbě cesty k jeho vymození zohlednit možnost dalších vlastních nákladů. Na druhé straně nicméně **hrozba účinné exekuce** a jejich nemalých nákladů vede i k větší disciplíně dlužníků a k větší snaze o dosažení mimosoudního narovnání sporu. Zvyšují se tím šance na rychlejší uspokojení věřitele a alespoň částečně osvobozují soudy od tohoto typu agendy.

Proti **právníckým osobám** se exekuce počítají v desítkách, maximálně stovkách za rok. Zejména v případě dluhů firem je však úspěšnost exekutorů nižší. Jejich spory o dlužné částky se zpravidla táhnou několik let, řada zadlužených firem je již v době vynesení rozsudku zcela bez majetku a v době jeho vymáhání někdy již ani neexistuje. Problémem může být převedení majetku firem na jejich dcery v zahraničí (mimo EU), což výkon rozhodnutí výrazně ztěžuje, prodlužuje a prodražuje. Obtížnější je prozatím rovněž exekuce nemovitostí, kde má dlužník možnost odvolat se nejen proti nařízení exekuce, ale i proti osobě znalce a ceně, kterou u

nemovitosti stanovil, proti dražební vyhlášce, proti usnesení o výsledku dražby a také proti rozvrhu usnesení soudu, kterým se rozděluje výtěžek z dražby, což řízení prodlužuje na léta.

Box 1 - Odměna exekutora bez provedení exekuce

V posledních letech Ústavní soud ČR opakovaně (nálezy č. 8/2006 a 94/2007) řešil otázku, zda a jaká náleží exekutorovi odměna, pokud povinný uhradil dlužnou částku bez přímé účasti exekutora, tj. zaplatil dobrovolně, avšak až po rozhodnutí soudu o nařízení exekuce. Platné znění vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 330/2001 Sb. totiž považovalo za vymožené každé plnění, které bylo učiněno po vydání příslušného exekučního rozhodnutí. Exekutorovi tudíž náležela poloviční odměna (šlo-li o peněžitou částku), i když od provedení exekuce zcela upustil, resp. odměna dokonce v plné výši, pokud povinný zaplatil obratem poté, co byl exekutorem písemně vyzván k dobrovolnému splnění povinnosti uložené exekučním titulem. Vyhláška tudíž zajišťovala exekutorovi odměnu, která mohla dosáhnout i milionů korun, aniž by pro ni nutně musel vykonat více, než jen písemně vyzvat povinného k zaplacení. Ústavní soud shledal takto definovanou odměnu jako neodůvodněnou, působící proti uváděné dobrovolnosti plnění ze strany povinného. V zásadě se vyslovil pro to, aby odměna exekutora byla více spojena s vykonanou prací, než s částkou, která je předmětem exekuce. Příslušné části vyhlášky ÚS zrušil.

Tabulka 2: Počet nově nařízených a skončených exekucí v ČR

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Nové	4 302	57 954	132 469	155 156	270 480	309 457	427 800
Skončené	942	18 566	45 234	56 686	66 170	111 170	125 271

Pramen: Exekutorská komora ČR (2008).

I s přihlédnutím k nižší úspěšnosti exekucí na majetek firem i všem dalším nedostatkům, které v ČR přežívají ve výkonu soudních rozhodnutí, se však Světovou bankou uvedený náklad 15 % z hodnoty sporné částky z hlediska žalujícího jeví jako naprosto **neodůvodněný**. V této výši by oprávněný nesl náklady exekuce pouze za předpokladu, že by vydražený majetek povinného nestačil k pokrytí jeho pohledávky a veškerých nákladů exekutora. Lze se proto domnívat (i s přihlédnutím k výsledkům Polska, kde soukromí exekutoři působí přibližně srovnatelnou dobu uváděné náklady dosahují pouze 2 %), že došlo k nedorozumění při sběru dat. Blíže skutečnosti byl náklad právě ve výši 2 % vymáhané částky (ne však více než 50 000 Kč), které má povinnost uhradit návrhovátelem zahájení řízení o výkon rozhodnutí soudem (viz výše citované údaje ze zákona o soudních poplatcích č. 549/1991 Sb.), tj. věřitel-oprávněný. Ani v případě soudního výkonu rozhodnutí ovšem nejde o nestandardně vysoký náklad a případná kritika ČR je v tomto ohledu neoprávněná.

Délka řešení sporu

Nepříznivá mezinárodní pozice ČR v délce řešení sporu je z pohledu jeho fázi způsobena především délkou **řízení před soudem** od vlastního podání a přijetí žaloby (130 dnů) až do vynesení soudního rozhodnutí (577 dnů). Především tyto dva ukazatele odsunují ČR na chvost EU. Rovněž koncepce reformy české justice v letech 2008-2010, zpracovaná Ministerstvem spravedlnosti konstatuje, že délka soudního řízení je patrně nejpalčivějším problémem. Průměrná délka soudního řízení v občanskoprávních věcech činila v ČR v roce 2005 (podle statistiky MS) u okresních soudů 453 dní, v roce 2006 se zkrátila na 444, ale v roce 2007 opět prodloužila na 485. Většina obchodních věcí je však v prvním stupni rozhodována před krajskými soudy, kde byla průměrná délka soudního řízení (tj. ode dne nápadu do dne právní moci) v roce 2007 plných 793 dní. Průměrné hodnoty však zakrývají značné mezikrajové rozdíly, např. v Ústí nad Labem je to 1519 dnů, naopak v Českých Budějovicích 329.

S délkou řízení úzce souvisí počet nedodělků, tj. vleklých se neuzavřených sporů. Podle statistik MS jich bylo v roce

2006 v občanskoprávních věcech 164 694, z toho v obchodněprávní agendě krajských soudů 57 491. Stále vysoký (i přes postupný pokles) je počet nevyřízených věcí vlekloucích se tři a více let (viz tabulka 3). Důvody těchto dlouhodobě nepříznivých statistik jsou komplexní. Nicméně odrážejí i kvantitativní faktor rostoucího počtu nápadů věcí odrážející rozvoj společnosti a právní regulace jejího života. V občanskoprávní agendě se nápad nových věcí zvýšil podle údajů MS z 228 933 v roce 2001 na 297 934 v roce 2006.

Tabulka 3: Počet nedokončených obchodních věcí u krajských soudů v ČR, rok 2006

	přes 3 – 5 let	přes 5 – 7 let	přes 7 let
Počet celkem	5 385	5 099	14 982

Pramen: Ministerstvo spravedlnosti ČR (2008).

Obrácení trendu rostoucího nápadu vyžaduje především řešení sporů **nesoudními prostředky**, resp. v případě neshodného sporu využívání nejprve legálních cest mimosoudního řešení. Soud by se tak stal až poslední, vrcholnou instancí. Např. tzv. **mediace**, kdy jsou strany vedeny k nalezení kompromisního řešení, aniž by o něm sám mediátor meritorně a závazně rozhodoval, je zatím v ČR ve srovnání s mnoha vyspělými zeměmi velmi málo rozvinuta a o jejím začlenění do rámce zákonného řešení sporů se dosud jen diskutuje (v přípravě je zákon o mediaci v netrestních věcech). Podnikatelům je naopak již dobře známa cesta rozhodčího řízení upraveného zákonem č. 216/1994 Sb. Tento způsob právně závazného řešení je hojně využíván zejména v mezinárodním obchodě a ve spotřebitelských sporech. Pro řadu českých podnikatelů se stal východiskem ze situace, kdy nemohou očekávat rychlé rozhodnutí sporu obecným soudem. V jednoinstančním řízení vydaný rozhodčí nález je pravomocný, exekvovatelný a jeho soudní přezkum je možný pouze z procesních důvodů. Přesné statistiky o počtech mimosoudně řešených sporů v ČR neexistují, odhady však uvádějí maximálně desítky tisíc věcí každoročně rozhodovaných před stálými i ad hoc rozhodčími soudy či rozhodci.

Box 2 - Mimosoudní řešení spotřebitelských sporů v ČR

Nový projekt mimosoudního řešení spotřebitelských sporů funguje od 1.4.2008 díky společné iniciativě státní správy, Hospodářské komory ČR a jejího Rozhodčího soudu, spotřebitelských sdružení a Asociace mediátorů. V roce 2008 zahájená pilotní fáze poběží dva roky a na základě jejích výsledků budou přijata odpovídající opatření pro odpovídající fungování systému. Řešení sporu je založeno na třech základních způsobech řešení sporu: poskytnutí kvalifikované informace a doporučení, mediaci a rozhodčím řízením. Mimosoudní řešení by mělo vést k závazné dohodě (v případě mediace) nebo vykonatelnému rozhodčímu nálezu (v případě rozhodčího řízení). Zahájení mediace nebo řízení vyžaduje souhlas obou stran sporu s účastí. Inovativnost projektu spočívá ve vytvoření kontaktních míst, jejichž pracovníci poskytnou stranám sporu kvalifikované informace a doporučí způsob jeho řešení. Pokud spor není namísto vyřešen, zařídí kontaktní místo všechny podstatné kroky k zahájení mediace nebo rozhodčího řízení. Stranám v zásadě stačí vyplnit jednoduchý formulář a odeslat jej na příslušné kontaktní místo. Jestliže sporné strany nejsou spokojené s kvalitou mimosoudního řešení spotřebitelského sporu a domnívají se, že v průběhu řízení došlo k porušení jeho pravidel, mohou podat stížnost na adresu Ministerstva průmyslu a obchodu. Stížnost bude následně projednána Platformou pro mimosoudní řešení spotřebitelských sporů.

Personální a organizační problémy justice v ČR

Rostoucí počet sporů zvyšuje nároky na personální obsazení a materiální vybavení české justice. Zjevný kvantifikovatelný deficit (nedostatečná obsazenost kvalifikovanými a nezkompromitovanými soudci i špatná materiální a technická vybavenost soudů), který zpomaloval její chod po roce 1989 je po téměř dvou desetiletích demokratizace a modernizace čes-

kého soudnictví vyřešen. **Materiálně** jsou české soudy vybaveny výpočetní technikou síťově propojeny, evidence projednávaných věcí je již většinou elektronizována, klasickou protokolaci postupně nahrazuje digitální zvukový záznam.

Poněkud složitější je hodnocení **personálního zabezpečení**. V polovině roku 2007 působilo v České republice podle údajů MS 3004 soudců, což odpovídá plánované obsazenosti na 98 %, dále bylo rozpočtově zajištěno 9744 zaměstnaneckých míst pro justiční čekatele, asistenty soudců, vyšší soudní úředníky a administrativní personál. Z mezinárodního srovnání v relativním vyjádření vyplývá, že česká justice není personálně poddimenzována, spíše naopak (viz tabulka 4). Podílem počtu soudců na mil. obyvatel dosahuje v České republice pomyslnou evropskou špičku (údaj o justičním personálu nezahrnuje soudní čekatele – budoucí soudce v počtu 321 míst). Poměrně vysoké číslo však v roce 2007 zahrnovalo pouze 254 asistentů soudců a 1030 vyšších soudních úředníků. Soudci tak výrazně dominovali nad dalšími kvalifikovanými právníky, kteří by jim měli zajišťovat nezbytný odborný servis pro vlastní rozhodovací činnost.

Vzhledem k propastnému rozdílu mezi příjmy soudce a ostatního personálu je zájem plně kvalifikovaných právníků o místa **soudních úředníků** malý, neboť absolventi pětiletého magisterského studia práva mají šanci stát se soudci, advokáty, notáři, exekutory či firemními právníky. Justiční akademie Ministerstva spravedlnosti, která má za úkol další odborné vzdělávání soudců, ale také povinné kvalifikační vzdělávání vyšších soudních úředníků, má kapacitu pouhých 60 absolventů ročně. Nově ve spolupráci s Univerzitou Palackého otevřela tříletý bakalářský obor vyšší justiční úředník. Bakalářské právnické studium je ale v České republice zatím spíše v začátcích, a to ve formě různých právních specializací převážně na soukromých školách, jejichž absolventi nesměřují zpravidla do státního sektoru. Stále proto přetrvává problém výběru a přípravy dostatečného počtu schopných a motivovaných vyšších soudních úředníků, kteří nebudou plnit kancelářsko-administrativní, ale skutečně odborně-asistenční funkce.

Tabulka 4: Počty soudců a justičního personálu, rok 2004

	BE	FI	LT	HU	NL	SE	CZ
Soudci	1539	890	700	2757	2000	1150	3004
- na mil. obyvatel	148	171	206	273	123	128	295
Justiční personál	8623	2590	2200	7557	5200	2234	9368
- na mil. obyvatel	829	498	647	748	319	248	918

Poznámka: Finsko rok 2005, Česká republika 2007. Údaje o počtu justičního personálu nejsou uváděny dle jednotné metodiky, v některých případech jsou zahrnuti všichni další zaměstnanci (Belgie, Maďarsko, ČR), většinou však pouze podpůrný aparát soudce. Pramen: MS ČR (2008).

Vyšší soudní úředníci, případně asistenti soudce, by měli provádět řadu odborných úkolů nutných pro přípravu jednání (výzva k doplnění žaloby, obstarání listinných důkazů, odborných vyjádření, znaleckých posudků), které dnes odvádějí sudce od rozhodovací činnosti. Tyto ne-soudcovské profese tvoří jádro zamýšlené reorganizace fungování soudů na základě tzv. **mini-týmů**. Jde o hlubokou změnu s velkými organizačními, personálními a manažerskými dopady. Soudce by se napříště neměl zabývat jen studiem spisu, zadáváním procesních požadavků kanceláři soudu a vedením soudního jednání. Měl by se stát vedle rozhodovatele i manažerem malé výkonné jednotky složené dále z asistenta, vyššího soudního úředníka, zapisovatelky (či jiné administrativní podpory). Minitýmy (v roce 2008 jich má vzniknout až tisíc) by zajišťovaly celý průběh soudního řízení od přijetí ža-

loby podatelnu soudu až k vynesení a odeslání písemného znění rozsudku.

Soudci by se tedy do budoucna měli stát i **manažery**, nést odpovědnost nejen za právní kvalitu svých rozhodnutí, ale i za efektivní průběh řízení. Nároky vzrostou i na správu soudů, tedy soudní funkcionáře. Předsedové a místopředsedové soudů by měli mít vysokou autoritu nejen odborně-soudcovskou, ale i manažerskou. Vedle jejich výběru a přípravy jsou významným faktorem v tomto ohledu stále diskutované vztahy mezi mocí výkonnou (ministerstvo spravedlnosti) a soudní, tedy i jisté potřebné míry soudcovské samosprávy, která by se zabývala otázkami organizačními a personálními. Nároky na manažerskou výkonnost jsou nicméně v soudnictví značně citlivým tématem, a to i v dalších zemích, často s poukazem na prioritu hledání spravedlnosti a nezávislosti před hledisky nákladové či manažerské efektivnosti, navíc hodnocenými či iniciovanými zvenčí. (k mezinárodním zkušenostem viz např. Mohr, Contini, 2007).

Kontrolu výkonnosti justice v současné době v ČR provádí ministerstvo spravedlnosti především prostřednictvím zpráv podávaných pravidelně předsedy soudů – o počtu vyřízených věcí, o stavu věcí starších tří a pěti let, o věcech, v nichž byla podána stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva ad. Jde o standardní administrativní výkaznictví podle nejnázne identifikovatelných kritérií. Dle názoru samotných soudců je hodnocení a výkazů takové množství, že spíše jen prohlubují formalismus a nemají přímý vliv na zlepšení.

Box 3 – Stížnosti k Evropskému soudu pro lidská práva (ESLP)

Stížnost k ESLP je v posledních letech poměrně častým a někdy i mediálně vděčným prostředkem obrany před průtahy soudních řízení a jinými nešvary české justice. Zakládá se na čl. 6 Evropské úmluvy o lidských právech, který upravuje právo na spravedlivé, veřejné a v přiměřené lhůtě projednání věci před nezávislým a nestranným soudem. Podle MS však více než 90 % stížností ESLP standardně odmítá pro nepříslušnost již na základě informací poskytnutých samotnými stěžovateli. Podle údajů z konce roku 2007 tak dosud ESLP vyzval vládu České republiky k vyjádření pouze u 471 stížnosti a z toho ve 114 případech následně konstatoval porušení některého z lidských práv a svobod. Zbytek sporů skončil buď neúspěchem stěžovatele, smírným urovnáním mezi stěžovatelem a státem či dokonce stažením stížnosti. Alarmující je ovšem skutečnost, že ESLP evidoval na konci roku 2007 přes 100 000 nevyřízených stížností, což neúměrně prodlužuje délku jeho řízení. Tento extrémní nápad nových věcí je možno řešit zaváděním vnitrostátních prostředků nápravy potvrzených porušení Evropské úmluvy o lidských právech, na které stěžovatelé poukazují.

K dispozici jsou i různé možnosti formální obrany proti **soudním průtahům**, tj. stížnosti předsedovi soudu, žaloby na určení lhůty podle § 174a zákona č. 6/2002 Sb. o soudech a soudcích, podání stížnosti k Ústavnímu soudu a k Evropskému soudu pro lidská práva, (viz box 3), jakož i hrozba kárného řízení proti liknavému soudci (které bude moci dle poslední novely zákona o soudech a soudcích iniciovat i ombudsman). Zatím však zefektivnění práce soudů tyto nástroje nepřinesly. Tento komplexní problém větší formální kontrola soudů nebo hrozba vyšších postihů není schopna řešit. Proto již v ČR panuje širice sdílená shoda o nutnosti zásadní změny organizace práce soudů a postavení a odpovědnostech každého soudce.

Významným dílčím, i když převážně jen legislativně-technickým problémem, je změna **procesně-právního rámce** rozhodování soudů. Reformou procesních pravidel, tj. občanského soudního řádu (zákon 99/1963 Sb.) se částečně daří urychlovat vydání pravomocného rozhodnutí. Novelou občanského soudního řádu účinnou od dubna 2005, která posílila apelační princip řízení, došlo k jistému poklesu věcí,

kteřé byly v odvolacím řízení soudem vyššího stupně vráceny k novému projednání na první stupeň.²³ Na druhé straně zkomplikovala změna tohoto předpisu doručování soudních písemností.

Box 4 - Lhůty českých soudů

Neexistují zákonem dané lhůty, v nichž by měl soud rozhodnout a pravomocně ukončit řízení. Pokud jsou některé lhůty stanoveny, často je soudce může prodloužit. Od července 2004 mají účastníci právo se u nadřízeného soudu domáhat, aby určil dotčenému soudu lhůtu pro provedení procesního úkonu. Jde o speciální žalobu upravenou zákonem o soudech a soudcích. Podmínkou jejího podání je však předchozí neúspěšné vyřízení stížnosti k předsedovi dotčeného soudu. Žalobou se zahajuje zvláštní typ řízení, jehož účastníky jsou návrhové, nespokojené s tempem projednávání dosud nerozhodnuté věci, a soud, který tuto věc projednává. Nadřízený soud přezkoumává činnost dotčeného soudu na základě spisu, který si od něj vyžádá. Pokud návrh žalobce přijme, musí rozhodnout do 20 pracovních dnů a určit podřízeného soudu lhůtu k provedení úkonu. Je zřejmé, že jde o "uživatelsky nevstřícný" nástroj, který proto není příliš využíván. Chybět může (celkem pochopitelně) i odvaha napadnout žalobou soud, který stále rozhoduje o jeho nároku.

Ke zrychlení soudního rozhodování směřovaly i další, poměrně četné změny občanského soudního řádu v posledních letech. Přípravovaná souhrnná (tedy zásadní) novela občanského soudního řádu má podle reformní koncepce MS zahrnout i následující kroky na podporu zkrácení soudního řízení v obchodních věcech:

- Efektivnější doručování – přesun odpovědnosti za doručení na adresáta, tzv. fikce doručení, zavedení povinné doručovací adresy, uzákonění elektronického doručení ad.
- Zjednodušení systému protokolace – pouze zvukový záznam, bez přepisu jako součást spisu.
- Více možností obrany proti průtahům v soudním řízení (jak vinou protistrany, tak i ze strany soudce).
- Omezení rozsahu odůvodnění rozsudků soudů (jejich rychlejší vyhotovení).
- Zvýšení žalované částky u tzv. bagatelních sporů, tj. těch, u nichž není přípustně odvolání, a zvýšení žalované částky, do níž není přípustně dovolání.
- Vyloučení dovolání ve věcech výkonu rozhodnutí.
- Zavedení možnosti soudního přerušování řízení za účelem mimosoudního smířčího nebo mediačního řízení.

Dalším významným záměrem reformy je tzv. **e-Justice**, tj. co nejrozsáhlejší elektronizace s operačními prvky (elektronický výkon dohledu nad soudní i personální agendou soudů), tak i s novými procesními instituty (elektronický platební rozkaz)⁵. Do souboru těchto elektronizačních opatření náleží i elektronické pověřování soudních komisařů a soudních exekutorů, elektronizace insolvenčního řízení, elektronický soudní spis a elektronický záznam všech soudních jednání, dále tzv. e-Podatelná, tj. webová stránka, která hned upozorní na chybějící povinné údaje v podání k soudu, a také elektronické doručování soudních písemností, neboť pro všechny občany

³ Z počtu 69 094 odvolání proti rozhodnutí v občanskoprávních sporech bylo v roce 2005 zrušeno a vráceno soudu prvního stupně 9 205 věcí, v roce 2006 to bylo ze 69 977 odvolání 6 861 věcí.

⁴ Zavedeno bylo 49 kancelářských vzorů pro obeslání účastníků, 9 druhů obálek a 5 různých způsobů doručení. Tato snaha o jednoznačnost a přehlednost, však administrativu soudu neúčelně zatížila.

⁵ Od 1. 7. 2008 je možno podat návrh na vydání platebního rozkazu elektronicky. Soud může vydat na návrh žalobce elektronický platební rozkaz, pokud je návrh podán na stanoveném elektronickém formuláři, podepsán zaručeným elektronickým podpisem žalobce a pokud je výše peněžitého plnění požadovaná žalobcem do 1 mil. Kč.

Česká republika má být vytvořena elektronická poštovní schránka. Novinkou je i aplikace InfoSoud na webu ministerstva spravedlnosti, jejímž prostřednictvím je možné získat informace o průběhu soudních řízení či nahlédnout přehled událostí v jejich průběhu.

Box 5 – Nástroje urychlení soudních řízení v EU a v ČR

Podle srovnávacího monitoringu Evropské komise již většina členských států zavedla zjednodušená a zrychlená řízení, při kterých se procesní pravidla částečně uvolňují. Zejména jde o případy, kdy je hodnota nároku pod stanoveným stropem (řízení o bagatelní pohledávce či drobném nároku) a kde nárok není ze strany dlužníka předmětem sporu (řízení o platebním rozkazu). Tato řízení se ovšem liší podle jednotlivých členských států. V ČR je řízení o platebním rozkazu standardním nástrojem, a to v současné době i ve zrychlené elektronické podobě. Naopak řízení o bagatelní pohledávce není uzákoněno, jisté limity jsou občanským soudním řádem nastaveny pouze pro odvolání (proti peněžitému plnění nepřevyšujícím 2 000 Kč bez příslušenství).

Pro zlepšení a usnadnění přístupu ke spravedlnosti zejména v případech sporných přeshraničních transakcí usiluje EU o vytvoření jednotných, plošně aplikovatelných pravidel pro zjednodušená a zrychlená řízení. Dne 12.12.2008 nabývá účinnosti nařízení ES (č. 1896/2006), kterým se vytváří evropské řízení o platebním rozkazu, tj. jednotný postup, kterým může věřitel (i pouze elektronickou cestou bez fyzické přítomnosti u soudu a asistence advokáta) získat rychle a levně exekuční titul vykonatelný ve všech členských zemích. Od ledna 2009 nabývá účinnosti nařízení ES (č. 861/2007), kterým se zavádí evropské řízení o drobných nárocích. Je určeno pro občanskoprávní a obchodněprávní spory, v nichž sporný nárok nepřevyšuje 2000 EUR. Řízení může proběhnout písemnou formou, prostřednictvím videokonference či jiné komunikační technologie, soud však může nařídít i slyšení účastníků a svědků. Strany musejí být zastoupeny advokáty. Náklady ponese strana, která ve sporu neuspěla. Soudní rozhodnutí vydané podle tohoto nařízení bude rovněž bez možnosti odporu vykonatelné ve všech členských zemích.

Koncepce reformy prosazovaná ministerstvem spravedlnosti se snaží na řadu zmíněných problémů aktivně reagovat a usiluje o to, aby česká justice byla efektivní, pružná, rychlá, levnější a kvalifikovanější, a to i ve vnímání veřejností. Reforma zahrnuje šest klíčových oblastí: personální kvalitu, řízení justice, elektronizaci justice, zrychlení a zjednodušení soudního procesu, odbřemenění justice, otevřenost a transparentnost justice. V rámci reformy dochází k zásadní rekonstrukci soukromého práva (nový občanský zákoník a obchodní zákon), k velké novele občanského soudního řádu, ke změnám v zákonu o soudech a soudcích (zejména nové pojetí kárné odpovědnosti soudců a soudních funkcionářů, které by mělo obnovit důvěru veřejnosti v kárné řízení). Změn postupně doznávají i další klíčové oblasti práva (trestní řád) a výkonu spravedlnosti (zákon o advokacii, exekuční řád).⁶ MS slibuje občanům vyšší míru právní jistoty díky rychlému a spravedlivému soudnímu rozhodování, lidem v resortu justice efektivní využívání jejich schopností, kapacit i alokovaných rozpočtových prostředků a soudcům vytvoření systému, který jim umožní rychle a kvalifikovaně rozhodovat. Reformy mají proběhnout do roku 2010.

⁶ Koncepčně se v ČR prozatím neuvažuje o vytváření specializovaných tribunálů pro určité okruhy případů a smířčích soudů pro bagatelní případy po vzoru např. Francie nebo Velké Británie. Výhodou takových tribunálů je specializace na určitý okruh případů (např. finanční služby, spotřebitelské vztahy, pracovněprávní spory) včetně přizpůsobených procesních pravidel, a účast odborníků z praxe na rozhodování vedle soudců s formálním právním vzděláním. Přestože základním článkem české justice zůstanou i napříště obecné soudy, jakýmsi prototypem specializovaného tribunálu se stal finanční arbitř (zatím ale s příliš úzkou kompetencí pouze pro spory z platebního styku mezi klienty a bankami).

Dobývání nerostných surovin

Dobývání nerostných surovin zajišťuje vstupy zejména pro energetiku a zpracovatelský průmysl. Zásoby nerostných a energetických surovin na území České republiky jsou omezené co do dostupnosti i technické vytěžitelnosti. Rozvoj a možnosti těžby jsou kromě ekonomických hledisek (odrážejících kromě jiného i vývoj surovinových cen na světových trzích) ovlivňovány snahou o minimalizaci dopadů na dotčená území. Ekonomická a environmentální hlediska jsou často vnímána konfliktně, zejména v oblastech v minulosti výrazně postižených těžebními zásahy. Perspektivy využívání energetických a dalších surovin formuluje surovinová politika státu, v níž zatím v České republice nedošlo k významnějším změnám od její formulace v roce 1999. Velmi úzké jsou její vazby především na energetickou strategii (upřednostňovanou skladbu energetických vstupů např. ve prospěch jaderné energie či většího uplatnění alternativní energie). Ekologické a ekonomické podmínky získávání a využívání nerostných surovin ovlivňuje také dostupnost nových technologií (např. z hlediska šetřivosti k životnímu prostředí). Technologické, ekonomické a environmentální aspekty se proto v surovinové politice velmi úzce prolínají.

1. Ekonomická pozice a výkonnost

Dobývání nerostných surovin patří spíše k méně významným odvětvím české ekonomiky (viz tabulka 1). V roce 2006 představovalo pouze 1 % produkce, 1,3 % hrubé přidané hodnoty a 0,9 % vývozu. **Ekonomická pozice** je však zásadně ovlivněna tím, že odvětví zajišťuje vstupy pro výrobu elektřiny a tepla (především hnědé a černé uhlí) a také pro vybrané zpracovatelské obory (chemický, sklářský a keramický průmysl, výroba stavebních hmot, ostatních nekovových minerálních výrobků atd.). Poměrně významný je odvětvový dovoz, jehož hodnota se zvyšuje zejména díky růstu cen na světových trzích.

Tabulka 1: Význam dobývání nerostných surovin (v % ČR)

	2002	2003	2004	2005	2006
Produkce	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0
HPH	1,3	1,1	1,4	1,4	1,3
Zaměstnanost	1,1	1,0	1,0	0,9	0,9
THFK	1,4	1,0	1,0	1,0	1,1
Vývoz	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9
Dovoz	5,2	4,9	4,8	6,5	7,0
Výdaje na VaV	0,2	0,1	0,1	0,3	0,1
PZI (stav)	1,4	1,2	1,3	0,4	2,5

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Geologická skladba území ČR je sice velmi rozmanitá, nicméně větší význam mají jen ložiska hnědého a černého uhlí, vápence, kaolínu, jílu, živcových surovin, křemenných písků a štěrkopísků, stavebního kamene a uranových rud. Ložiska železných a neželezných rud jsou pro nízký obsah kovu pro těžbu nevhodná, ropa a zemní plyn se na českém území vyskytují jen v několika malých ložiscích a zcela chybí ložiska řady důležitých minerálních nerostů.

Nejvýznamnější **těženou surovinou** v ČR je uhlí, jehož perspektivy ovlivňují v Severočeské pánvi (ložiska hnědého uhlí) diskuse o prolomení územních limitů těžby. Životnost ložisek v Hornoslezské pánvi (černé uhlí) by měly prodloužit investice do modernizace těžebních zařízení. Podíl tuhých paliv na prvotních energetických zdrojích se v ČR postupně snižuje. Zvyšování cen ropy a zemního plynu však podněcuje úvahy o opětovném oživení významu uhlí s využitím tzv. čistých technologií jeho spalování. Předpokládá se postupná obnova zastaralých uhelných elektráren modernějšími a účinnějšími

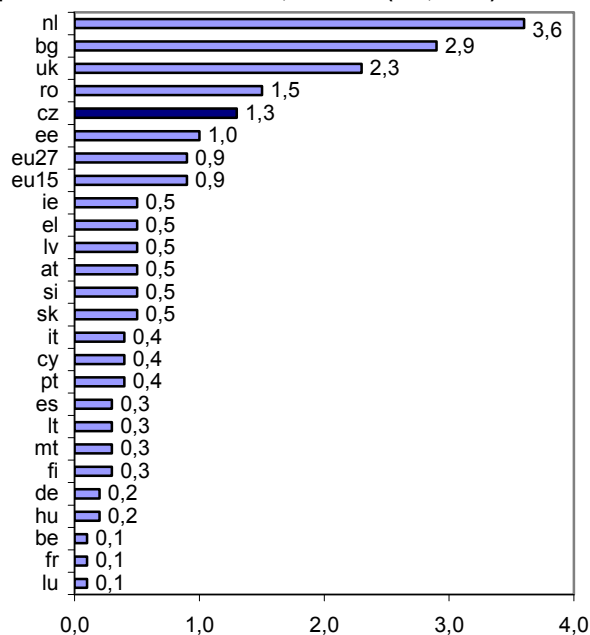
zdroji po roce 2010. Těžba ropy pokrývá pouze 3–4 % domácí spotřeby, budoucnost těžby uranu je zatím otevřená.

Ekonomická a environmentální náročnost realizace těžebních aktivit vyžaduje odpovídající koncentraci zdrojů a dlouhodobější horizont rozhodování, a to v úzké vazbě na hospodářsko-politické priority v souvisejících oblastech. V posledních deseti letech se pozice společností působících v odvětví dobývání nerostných surovin v ČR stabilizovala. Trh je rozdělen a mezi dodavateli a zákazníky existují dlouhodobé smlouvy. Vznikají vertikální i horizontální seskupení s různým majetkovým propojením. Těžaři si majetkově pojišťují průzkum i následné zpracování nerostů a zajišťují rovněž související obchodní, logistické a finanční aktivity.

Specifikem zahraničního obchodu s nerostnými surovinami je většinová závislost dovozu, a to včetně strategických palivoenergetických zdrojů, na trzích mimo EU (zejména Ruska, Ukrajiny, arabských zemí, Číny). Jediným významnějším dovozcem ze zemí Evropské unie je Polsko (díky zásobám černého uhlí). Politická nestabilita některých mimoevropských dovozních trhů surovin představuje přetrvávající riziko energetické bezpečnosti. Jeho oslabení závisí i na schopnosti diverzifikovat dodavatelské země. S problémem kritické závislosti na surovinovém dovozu zejména z mimoevropských zemí se ovšem potýká v podstatě celá ekonomika EU. Vývoj na globálních surovinových trzích odráží rostoucí poptávku rychle rostoucích velkých ekonomik (Brazílie, Indie, Čína a Ruska).

V **mezinárodním srovnání** v rámci EU se Česká republika řadí mezi země s relativně vysokým podílem těžby na tvorbě hrubé přidané hodnoty (viz obrázek 1). Spíše menší význam tohoto odvětví v dnešní ekonomice EU je do určité míry výsledkem zásadního útlumu, ke kterému došlo v poválečném období zejména v uhelném, ale i dalším těžebním průmyslu. (Specifická pozice Nizozemska odráží význam sídla řady nadnárodních těžebních firem.)

Obrázek 1: Podíl dobývání nerostných surovin na celkové hrubé přidané hodnotě v zemích EU, rok 2006 (v %, v b.c.)

Poznámka: Německo rok 2005. Pramen: EUROSTAT – National Accounts, 31.8.2008.

Vývoj ekonomické výkonnosti v letech 2002–2006 se vyznačoval průměrným 5% růstem produkce v běžných cenách, z toho více než 4% však pohltil růst cen. Reálná produkce tedy rostla jen velmi umírněným tempem. Přidaná hodnota v reálném vyjádření dokonce klesala téměř o procento ročně, poměrně vysoké přírůstky produktivity práce (5,4 % ročně) byly dosahovány výhradně díky poklesu zaměstnanosti, které se odehrávalo zejména na počátku sledovaného období. Nejlepších výsledků dosahoval sektor dobývání surovin v roce 2004, kdy hlavně díky růstu zahraniční poptávky produkce vzrostla o více než 13 % a těžební společnosti profitovaly z růstu cen surovin. V roce 2005 růst cen akceleroval o 12,5 %, ale domácí i zahraniční poptávka ochladla a reálná přidaná hodnota výrazně poklesla. Jednotkové pracovní náklady díky rostoucí produktivitě a umírněnému mzdovému vývoji klesaly a těžební průmysl si tedy dokázal udržet nákladovou konkurenceschopnost.

Tabulka 2: Tempa růstu dobývání nerostných surovin v ČR (v %)

	2002	2003	2004	2005	2006	Prům.
Produkce (b.c.)	2,3	-2,9	13,4	4,2	8,5	5,0
HPH	1,1	-10,2	29,1	6,3	4,2	5,4
HPH (s.c.)	2,7	-10,9	14,4	-12,4	3,0	-1,1
Zaměstnanost	-12,6	-9,4	-4,0	-4,0	-0,4	-6,2
Produktivita (s.c.)	17,5	-1,6	19,2	-8,8	3,4	5,4
THFK	1,4	1,0	1,0	1,0	1,1	1,4
Vývoz	-12,5	-2,2	26,6	10,2	9,4	5,5
Dovoz	-19,4	1,1	17,9	41,6	23,1	10,9
JPN (s.c.)	-6,6	6,7	-29,5	-23,0	1,6	-11,3
Deflátor produkce	-0,7	0,7	7,3	12,5	2,2	4,3

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Cenový vývoj odvětví do značné míry odráží situaci na světových komoditních trzích, z čehož vyplývají také velké meziroční rozdíly. Ceny producentů nerostných surovin vzrostly v období 2002–2006 v průměru o 3,6 %, přičemž jejich relativně rychlou dynamiku ovlivňovaly zejména ceny uhlí (4,2 % ročně), zatímco ceny ostatních nerostných surovin se zvyšovaly umírněně (1,5 % ročně). Zajímavý je rozdíl mezi růstem cen výrobců (pro tuzemsko i pro vývoz) a jeho dovozních cen, které naopak ve sledovaném období klesaly. Dokládá to silný konkurenční tlak na domácí těžební společnosti ze strany zahraničních konkurentů (zejména Polska, které má výhodu nižších mzdových nákladů a 95% podíl na dovozu černého uhlí do České republiky).

Tabulka 3: Vývoj cen nerostných surovin v ČR (2005=100, ceny předchozího roku = 100)

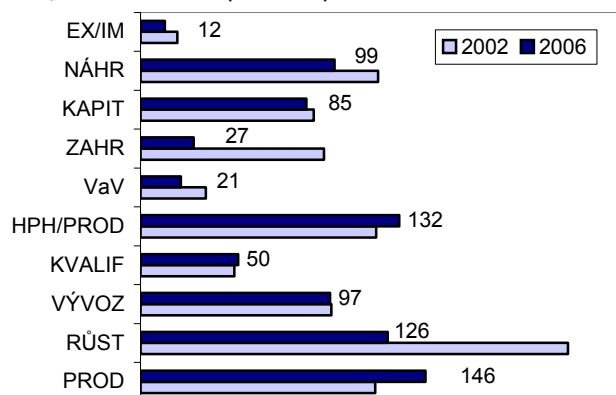
	2002	2003	2004	2005	2006
2005=100	84,2	84,7	88,2	100,0	100,0
Meziročně	100,4	100,6	104,1	113,4	100,0

Pramen: ČSÚ – Ceny výrobků (14.8.2008).

V **hodnocení konkurenceschopnosti** vykazuje sektor dobývání nerostných surovin relativně vysoké hodnoty v ukazatelích ekonomické výkonnosti (úroveň a dynamika produktivity práce), naopak velmi nízká je relativní hodnota kvalitativních faktorů jako je podíl kvalifikovaných zaměstnanců (50 % průměru ČR) a náročnost přidané hodnoty na výzkum a vývoj (20 % průměru). Kapitálová náročnost přidané hodnoty je vysoká (v rámci průmyslu je vyšší pouze v energetice), stroje a zařízení však tvoří jen třetinu, zbytek představují budovy. Značná část budov navíc sestává z bytového fondu zděděného z minulosti, který nevykazuje žádný vliv na výkonnost firem. V sektoru jsou vypláceny poměrně vysoké průměrné mzdy (při podprůměrné kvalifikační náročnosti), což se odráží v podílu lidské práce na přidané hodnotě.

Ve srovnání s výsledky za rok 2002 vykazují dílčí indikátory nižší hodnoty zejména v dynamice produktivity, která i přesto značně převyšovala růstové výsledky za ČR. Relativní zhoršení zaznamenaly ukazatele internacionalizace, kde především kvůli zvýšení cen ropy poklesla relativní obchodní bilance (vývoz nerostných surovin tvořil v roce 2006 pouze 12 % jejich dovozu). Vzrostla naopak úroveň produktivity práce vůči průměru ČR a také podíl přidané hodnoty na hrubé produkci hlavně díky rostoucí ziskovosti odvětví (podíl náhrad zaměstnancům na přidané hodnotě naopak klesal).

Obrazek 2: Konkurenceschopnost dobývání nerostných surovin, rok 2002 a 2006 (ČR = 100)

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Internationalizace

Dovoz nerostných surovin vykázal v období 2002–2006 v průměru 11% tempo růstu, přičemž dynamika v jednotlivých letech odrážela převážně vývoj cen ropy a zemního plynu. Např. v roce 2002 poklesly ceny ropy a plynu o téměř 22 % a dovoz surovin o 20 %, naopak v roce 2005 vzrostl dovoz surovin o téměř 42 %, ale z toho prakticky 90 % vysvětluje růst cen. Vývoz rostl v průměru polovičním tempem než dovoz (o 5,5 % ročně). Dynamika vývozu v letech 2002–2004 prakticky kopírovala vývoj cen černého uhlí (představuje 70% podíl na vývozu surovin z České republiky). V letech 2005–2006 si vývoz udržel zhruba 10% růst, ale ceny uhlí se vyvíjely odlišně.

Vývozní výkonnost se v období 2002–2006 mírně zvyšovala, podstatně rychleji však rostl podíl dovozu na tuzemské spotřebě (hlavně v letech 2005 a 2006, kdy prudce akcelerovaly ceny ropy). Sektoru dobývání surovin se v reálném vyjádření globalizace příliš nedotýká, základní obchodní vztahy mezi zeměmi jsou dány jejich vybavením přírodními zdroji. Z tohoto pohledu vykazuje Česká republika hluboce negativní saldo obchodu, kdy vývoz surovin kryl jejich dovoz v roce 2006 pouze z 13 %, přičemž vývoj směnných relací je výrazně negativní a přispívá k prohlubování tohoto deficitu. Z toho vyplývá i nízký podíl intraodvětvového obchodu, který nedosahuje ani 10 %.

Tabulka 4: Internationalizace dobývání nerostných surovin (v %)

	2002	2003	2004	2005	2006
Vývozní výkonnost	24,0	24,7	27,7	28,3	28,7
Pronikání dovozů	63,5	65,1	67,0	72,9	75,5
Pokrytí vývozu dovozy	18,2	17,6	18,9	14,7	13,0
Intraodvětvový obchod	9,7	10,8	13,6	8,6	8,6

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Význam **podniků pod zahraniční kontrolou** byl ve sledovaném období poměrně nízký, přičemž v roce 2005 došlo k jeho poklesu zhruba na polovinu (zejména vlivem majetko-

vých přesunů, např. ve společnosti Mostecká uhelná). Podíl zahraničního sektoru na přidané hodnotě je nižší než na produkci, ještě více to platí o podílu na zaměstnanosti. Naopak vyšší je podíl na tvorbě fixního kapitálu, což vypovídá o méně pracovně a spíše kapitálově náročné charakteristice podniků pod zahraniční kontrolou.

Tabulka 5: Význam PZI a podniků pod zahraniční kontrolou v dobývání nerostných surovin (v % ČR)

	2002	2003	2004	2005	2006
Produkce	17,6	16,7	17,6	8,4	8,3
Hrubá přidaná hodnota	19,8	18,7	16,5	6,1	7,6
Zaměstnanost	16,0	13,7	15,8	7,5	7,3
Tvorba hrubého FK	7,8	8,5	11,4	6,1	8,6

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Mezi soukromými podniky pod domácí a zahraniční kontrolou byl relativně nízký rozdíl z pohledu produkce na pracovníka, mírně vyšší byla u zahraničních subjektů (o 14 % v roce 2006). Produktivita práce vyjádřená přidanou hodnotou se prakticky nelišila, průměrná mzda byla u firem v zahraničním vlastnictví dokonce nižší. Zdůvodnění lze nalézt v relativně vysoké mzdové úrovni dosažené v subjektech se silnou pozicí odborů (např. OKD, Severočeské doly), naopak zahraniční vlastníci ovládají spíše střední firmy a podstatně více tlačí relaci mezd a produktivity (tedy jednotkové pracovní náklady) směrem dolů.

Tabulka 6: Podniky pod zahraniční kontrolou v dobývání nerostných surovin (podniky pod domácím kapitálem = 100)

	2002	2003	2004	2005	2006
Produktivita (produkce)	116	126	113	108	114
Produktivita (HPH)	136	149	99	76	102
Průměrná mzda	99	100	103	86	81
THFK na pracovníka	50	65	80	83	140

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Ekonomické výsledky

Ve **velikostní struktuře** dobývání nerostných surovin převládají z více než 90 % velké podniky nad 100 zaměstnanců, což není vzhledem k technologickému a ekonomickému charakteru sektoru překvapivé. O zbývající podíl na trhu se dělí ze dvou třetin střední a z jedné třetiny malé firmy. Rozložení tržeb mezi jednotlivé velikostní skupiny se v čase nemění – je zřejmé, že velikost fixních nákladů neumožňuje menším firmám zvyšovat podíl na trhu. Jejich aktivity se koncentrují spíše na pomocné činnosti, případně průzkumnou těžbu.

Tabulka 7: Struktura tržeb v dobývání nerostných surovin podle velikosti podniků (v %)

	2002			2006		
	Malé	Střední	Velké	Malé	Střední	Velké
v %	2,4	5,1	92,5	3,1	5,9	91,0

Pramen: ČSÚ – databáze údajů za nefinanční podniky (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Vývoj **finančních ukazatelů** v sektoru dobývání surovin se vyznačoval postupným zlepšováním rentability vlastního kapitálu až na téměř 14 % v roce 2006, ještě vyšší byla rentabilita tržeb. Míra okamžité likvidity ve sledovaném období neklesla pod hodnotu 0,6, v roce 2006 se skokově zvýšila na několiknásobek. Souběžně docházelo k růstu zadluženosti, která však nevybočuje z obvyklých mezí. Souhrnné indikátory ukazují na průměrně dobrou finanční situaci a riziko bankrotu prakticky vylučují.

Při srovnání podle hlediska **velikosti a vlastnictví** dosáhly nejvyšší ziskové marže v roce 2006 velké podniky pod do-

mácí kontrolou. S tím souvisí zvýšení rentability vlastního kapitálu, kterého podniky dosáhly pomocí finanční páky (zvýšeným zadlužením). Hodnoty ukazatele okamžité likvidity dosahují u velkých podniků pod domácí kontrolou vysokých hodnot a rostoucí trend v celém sledovaném období, u velkých společností pod zahraniční kontrolou se tento ukazatel naopak snížil a v roce 2006 dosahoval jen třetiny hodnoty tuzemských podniků. U velkých domácích podniků je tedy velký prostor na zvýšení efektivity nakládání s krátkodobým finančním majetkem. Souhrnné indikátory potvrzují, že podniky pod zahraniční kontrolou jsou celkově v lepší finanční situaci než tuzemské podniky.

Tabulka 8: Finanční ukazatele dobývání nerostných surovin (v %)

	2002	2003	2004	2005	2006
Rentabilita vl. kap.	5,3	4,0	11,0	12,5	13,9
Rentabilita tržeb	9,8	6,9	16,7	19,2	18,5
Okamžitá likvidita	0,6	1,0	0,8	0,7	3,0
Obrat celk. aktiv	0,4	0,6	0,6	0,6	0,5
Celk. zadluženost	40,2	31,0	31,1	35,7	45,1
Alt. test důvěryh.	1,4	1,7	2,0	1,9	1,7
Teplerův test	1,5	0,7	1,0	0,9	1,0

Pramen: ČSÚ – databáze údajů za nefinanční podniky (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Inovační aktivity

Intenzita podnikatelských aktivit **výzkumu a vývoje** v dobývání nerostných surovin je v české ekonomice velmi omezená. V roce 2006 dosáhly výdaje na VaV realizovaný v tomto sektoru pouze 60,6 mil. Kč (z toho 43,9 % připadlo na odvětví těžby uhlí a zbytek na těžbu ostatních nerostných surovin). Vývoj VaV výdajů meziročně velmi výrazně fluktuuje. Znalostní náročnost podle ukazatele podílu výdajů na VaV na přidané hodnotě je nízká, a to i v delším období, přičemž připadá výhradně na odvětví těžby ostatních nerostných surovin (znalostní náročnost těžby uhlí je podle tohoto ukazatele nulová).

Tabulka 9: Výdaje podnikatelského sektoru na VaV (mil. Kč), jejich meziroční růst (v %) a podíl VaV výdajů na přidané hodnotě v dobývání nerostných surovin (v %)

	2002	2003	2004	2005	2006
VaV výdaje	60,5	22,9	36,8	122,3	60,6
Meziroční růst	17,0	-62,2	61,0	232,0	-50,4
% HPH	0,12	0,03	0,24	1,80	0,53

Pramen: ČSÚ – Výdaje na VaV, Roční národní účty, vlastní výpočty.

Struktura financování podnikatelského VaV v dobývání nerostných surovin ukazuje zásadní význam vlastních zdrojů – 97,6 % (zbytek tvoří podíl dalších podniků). Podíl zahraničních firem na výdajích na výzkum a vývoj je nulový. V odvětví výzkumu a vývoje bylo vynaloženo na problematiku dobývání nerostných surovin 26,8 mil. Kč v roce 2006.

Struktura **pracovníků výzkumu a vývoje** v odvětví dobývání nerostných surovin vykazuje zcela zanedbatelný podíl kategorie výzkumníků, což odpovídá nízké znalostní náročnosti. Převažují spíše techničtí pracovníci s nižší kvalifikací, jejichž pracovní kapacita je pouze v menší míře věnována samotnému výzkumu.

Tabulka 10: Pracovníci VaV a výzkumníci v podnikatelském sektoru v dobývání nerostných surovin (počet osob a % ČR)

	HC			FTE		
	2005	2006	% ČR	2005	2006	% ČR
VaV pracovníci	44	81	0,27	31	28	0,12
- Výzkumníci	5	7	0,05	4	5	0,05

Pramen: ČSÚ – Ukazatele výzkumu a vývoje, vlastní výpočty.

Alternativní pojetí výdajů na výzkum a vývoj z hlediska poskytovatelů však ukazuje zásadní význam státních rozpočtových zdrojů (GBAORD) pro obory související s těžbou nerostných surovin v ČR. V členění podle **socioekonomických směrů** v roce 2006 dosáhly v oblasti těžby a zpracování neenergetických nerostných látek a odvozených surovin 382,7 mil. Kč, což představuje 17,7 % kapitoly průmyslové výroby a technologie. Dále je možno uvažovat i výdaje na oblast geologického průzkumu nerostů, ropy a zemního plynu ve výši 108,9 mil. Kč a zemské kúry a pláště ve výši 92,4 mil. Kč, což představuje celkem 51,2 % kapitoly průzkumu a využití zdrojů Země. Významné prostředky plynoucí do oboru báňského průmyslu ukazují rovněž údaje informačního systému výzkumu a vývoje (viz box 1). Rozsah výzkumných aktivit souvisejících s oborem dobývání nerostných surovin však může být ještě širší, pokud by byly zohledněny další příbuzné oblasti v rámci věd o Zemi.

Box 1 – Podpora výzkumu a vývoje z veřejných prostředků v oboru báňského průmyslu vč. těžby a zpracování uhlí (IS VaV)

Podle údajů informačního systému výzkumu a vývoje ČR jsou v roce 2008 **institucionálně** podporovány 2 výzkumné záměry v oboru báňského průmyslu (uváděném jako hlavní nebo vedlejší) v úhrnné výši 407,8 mil. Kč. Z toho 63,9 mil. Kč připadá na Výzkumný ústav hnědého uhlí, a.s. (s dobou řešení 2004-2008) z prostředků ministerstva školství, a to v kategorii aplikovaného výzkumu. Zbývající část podpory (349,2 mil.) připadá na Ústav geoniky AV ČR (s dobou řešení 2005-2011) v kategorii základního výzkumu (poskytovatelem je AV ČR). Ústav geoniky se účastní v roce 2008 dalších 12 projektů s celkovou podporou 53,9 mil. Kč. **Projektová** podpora v oboru báňského průmyslu v roce 2008 zahrnovala 60 projektů (s různě dlouhou dobou řešení mezi lety 2006-2010) s celkovou podporou 361,6 mil. Kč. Nejvýznamnějším poskytovatelem je ministerstvo průmyslu a obchodu (12 projektů s podporou 134,1 mil. Kč, z toho 126,2 mil. v kategorii průmyslového výzkumu), ministerstvo školství (5 projekty s podporou 85,8 mil., z toho 64,5 mil. v kategorii aplikovaného výzkumu), GAČR (29 projektů s podporou 66,7 mil., všechny v kategorii základního výzkumu), Český báňský úřad (10 projektů s podporou 57,7 mil. Kč, všechny v kategorii vývoje). K nejvýznamnějším příjemcům projektové podpory patří Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava s celkem 26 projekty podporovanými částkou 173,4 mil. Kč. Další významní příjemci zahrnují společnosti FITE, a.s., zmíněný Ústav geoniky AV ČR, Stavební geologie Geotechnika, a.s., EKOPRON METAL s.r.o., STAVUS, a. s., Ústav aplikované mechaniky Bmo, s.r.o., Zemědělská fakulta (JČU), IDIADA, a.s., OSTROJ, a.s.

V souhrnu tedy do znalostní základny oboru dobývání nerostných surovin v ČR (dlouhodobě) plynou významné státní prostředky. **Inovační výkonnost** odvětví však zůstává podprůměrná. Zaostávání je nejvýznamnější v případě produktových a marketingových inovací. Těžiště inovačních aktivit spočívá v organizační oblasti a spíše v procesních inovacích.

Tabulka 11: Typy inovací (v % podniků), TI 2004–2006

	Pro- dukt.	Pro- cesní	Marke- ting.	Orga- nizač.	Inov. aktivita	Inov. podn.
Dobýv.ner.sur.	11,1	17,0	7,9	27,9	33,1	20,8
ČR celkem	18,5	21,9	16,1	29,6	41,4	28,0

Pramen: ČSÚ – Inovační aktivity podniků v ČR, vlastní výpočty.

V inovačních aktivitách sehrává pouze omezenou roli **výzkum a vývoj**. Z celkového počtu technicky inovačních podniků jich pouze necelá polovina provádí vlastní výzkum a vývoj (46,0 %), přičemž výrazně převažují podniky věnující se VaV pouze příležitostně (32,1 % oproti 13,9 %, tj. v absolutním vyjádření pouze čtyři podniky, které se věnují výzkumu soustavně). Menší význam výzkumu a vývoje jako zdroje inovací je zřejmý i ze struktury výdajů na inovační aktivity – pouze 15,5 % připadá na vnitřní VaV, ale 23,0 % na externí (oproti 17,5 % v ČR). Extrémně nízká je v dobývání nerostných surovin hodnota intenzity inovace (pouze 0,6 %).

Přes poměrně malý význam produktových inovací vykazují odvětví dobývání nadprůměrně vysoký podíl tržeb za produkty nové na trhu, které v roce 2006 dosáhly 33,7 %. Pouze dva podniky podaly žádost o patent, ale osm zaregistrovalo obchodní známku.

2. Struktura odvětví

V **odvětvovém členění** podle klasifikace OKEČ zahrnuje dobývání nerostných surovin těžbu pěti surovinových skupin. Nejvýznamnější je těžba uhlí, lignitu a rašeliny (OKEČ 10) s podílem na produkci odvětví v roce 2006 ve výši 66,6 %, následuje heterogenní skupina ostatních nerostných surovin (OKEČ 14) s podílem 24,0 %. Význam ostatních skupin je nízký (těžba ropy a zemního plynu 6,5 %, těžba uranových a thoriových rud 2,8 %, těžba ostatních rud 0,1 %).

Struktura dobývání nerostných surovin

10	Těžba uhlí, lignitu a rašeliny
101	Těžba černého uhlí a výroba černouhelných briket
102	Těžba hnědého uhlí a lignitu, výroba hnědouhelných briket
103	Těžba rašeliny a výroba rašelinových briket
11	Těžba ropy, zemního plynu a související činnosti kromě průzkumných vrtů
111	Těžba ropy a zemního plynu
112	Činnosti související s těžbou ropy a zemního plynu kromě průzkumných vrtů
12	Těžba a úprava uranových a thoriových rud
13	Těžba a úprava ostatních rud
131	Těžba a úprava železných rud
132	Těžba a úprava neželezných rud kromě uranových a thoriových rud
14	Těžba a úprava ostatních nerostných surovin
141	Těžba a úprava kamene
142	Těžba a úprava kameniva, písků, štěrkopísků, kaolinu, jílu a jílovitých zemín
143	Těžba a úprava surovin pro chemický průmysl a výrobu hnojiv
144	Těžba a úprava chloridu sodného (soli)
145	Těžba a úprava ostatních nerostných surovin j. n.

Podrobnější struktura **základních ekonomických ukazatelů** (viz tabulka 12) ukazuje na rozhodující roli těžby uhlí, přičemž černé uhlí se na jeho produkci podílí necelými 60 %, na vývozu ovšem zhruba z 90 %. Z dalších odvětví v sektoru dobývání je významná těžba ostatních nerostných surovin (zejména písku). Z pohledu své váhy je zanedbatelná těžba uranu, zajímavý je však její vývoj v reakci na akceleraci světové poptávky. Počátkem tohoto desetiletí byl stanoven národní plán útlumu těžby uranu vzhledem k její nerentabilitě. Když však v roce 2005 začala růst poptávka po surovinách, dochází ke zvýšení prodejních cen této komodity až na úroveň, kdy se těžba uranu začala znovu vyplácet.

Tabulka 12: Význam těžby uhlí, lignitu a rašeliny (OKEČ 10), ropy a zemního plynu (OKEČ 11) a ostatních nerostných surovin (OKEČ 14), v % ČR v roce 2006 a průměrný roční růst 2002-2006

	Těžba uhlí, lignitu, rašeliny		Těžba ropy, zemního plynu		Těžba ostatn. nerost. surovin	
	% ČR	Růst	% ČR	Růst	% ČR	Růst
Produkce	0,7	3,0	0,1	17,7	0,2	6,9
HPH	0,9	2,8	0,2	26,5	0,2	5,1
Zaměstnanost	0,7	-7,0	0,0	6,5	0,1	-4,3
THFK	0,7	-4,2	0,2	-3,7	0,2	-0,3
Vývoz	0,6	4,5	0,1	17,7	0,1	0,8
Dovoz	0,2	15,9	6,0	10,5	0,2	7,5
Výdaje na VaV	0,1	-10,1	0,0	..	0,1	39,4
PZI (stav)	2,2	29,9	0,0	-35,6	0,3	-5,5

Pramen: ČSÚ – Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.